

พงศาวดารเขมรใน "นิพานวังน่า:" ความสำคัญต่อการตีความชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยาม

Khmer Chronicle in "Niphan Wang Na:"

Its Significance for the Interpretation of Diasporic Khmer Royalty's Life in Siam

ดิเรก หงษ์ทอง¹

Direk Hongthong

E-mail : mr_direk@hotmail.com

¹นิสิตหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย (สาขาวรรณคดีไทย) คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

“นิพานวังน่า” เป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรพระธิดาใน สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) กับนักงศ์อิพระธิดาในกษัตริย์ เขมรที่ทรงลี้ภัยการเมืองเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชกาลที่ 1 แม้วรรณกรรม เรื่องนี้จะเน้นพรรณนาความเศร้าโศกอันเนื่องมาจากการทิวศตของพระบิดาของกวี แต่ถึงกระนั้นก็ยังพบพงศาวดารเขมรที่ดูราวกับไม่มีความเกี่ยวข้องกันแทรกเอาไว้ด้วย บทความนี้มุ่งศึกษาความสำคัญของการปรากฏอยู่ของพงศาวดารเขมรใน “นิพานวัง น่า” และความสำคัญของตัวบทนี้ที่มีต่อการตีความชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นใน สยาม ผลการศึกษาพบว่าพงศาวดารเขมรใน “นิพานวังน่า” ซึ่งเป็นเรื่องที่รับรู้กันดี ในหมู่เชื้อพระวงศ์เขมร มีความสำคัญในฐานะเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ใช้สื่อ “สาร” สำคัญคือ กษัตริย์เขมรในอดีตได้ทรงกระทำผิดมหันต์จนต้องทรงถูกสาปคำสาปนี้มี ผลเกี่ยวพันถึงเชื้อพระวงศ์เขมรในสมัยต่อมาซึ่งต้องทรงรับผลกระทบที่บรรพบุรุษได้ ทรงก่อไว้ คำอธิบายดังกล่าวอาจมีส่วนช่วยในการตีความเพื่อทำความเข้าใจชีวิตของ เจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยามว่าเพราะเหตุใดเจ้านายเขมรเหล่านี้จึงทรงมีชีวิตระหกระเหิน พลัดแผ่นดิน และเป็นทุกข์แสนสาหัสอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ไม่ว่าอย่างไรก็ดี ถึงแม้จะดูเหมือนว่าชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นจะถูกกำหนดเอาไว้แล้ว แต่การที่บุคคล เหล่านี้เชื่อเรื่องราวในพงศาวดารประกอบกับการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธ ศาสนาก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยชี้แนะทางออกแก่ชีวิตว่าพระองค์ควรจะทำอะไร ประพฤติ ตนเช่นไรเพื่อมิให้ต้องทรงพบกับโศกนาฏกรรมในชีวิตเฉกเช่นเดียวกับบรรพบุรุษของ พระองค์

คำสำคัญ: นิพานวังน่า, พงศาวดารเขมร, คนพลัดถิ่น, วรรณกรรมเกี่ยวกับคนพลัด ถิ่น, พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตร

Abstract

“Niphan Wang Na” is a piece of literature composed by Princess Kampushchat born of Maha Sura Singhanat (King Rama I’s ‘Front Palace’) and his diasporic Khmer princess concubine, Ang E, who had fled with her relatives into Siam Kingdom, because of political reason, at the early period of King Rama I’s reign. Even though the literature mainly portrays the sorrow at the death of the author’s father, Khmer chronicle, seemingly irrelevant, was significantly inserted in it. This paper aims at examining the significance of the chronicle’s existence and its significance for the interpretation of diasporic Khmer royalties’ lives in Siam. The study reveals that the chronicle, supposedly well-known among Khmer royal kin, functions as a cultural device to implicitly present the meaningful message that a mythical ancestral Khmer king had committed seriously unforgivable misconduct, consequently, he was cursed. The curse also affected his descendants. Therefore, this chronicle may also help interpret why some Khmer royalties, such as Ang E, had to stray, abandoned their palace, and tremendously suffered in their lives. Even though the chronicle seemed to indisputably predestine diasporic Khmer royalties’ lives, their strong belief in the chronicle’s content and in Buddhism’s Karmic law, convinced and guided them how to behave in order not to reach the tragic life as their ancestor did.

Keywords: Niphan Wang Na, Khmer chronicle, diaspora, diasporic literature, Princess Kampushchat

บทนำ

ตำนานทำหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งคือเป็นเครื่องมืออธิบายสถานภาพของชนกลุ่มหนึ่งว่าเพราะเหตุใดชนกลุ่มดังกล่าวในปัจจุบันถึงมีสถานภาพต่ำต้อยเมื่อเปรียบเทียบกับชนกลุ่มอื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือตำนานน้ำเต้า ตำนานนี้อธิบายว่าเหตุที่ชาวขมุต้องเป็นข้ารับใช้ของคนลาว เพราะในอดีตคนลาวเคยช่วยชีวิตบรรพบุรุษของพวกเขาเอาไว้ (Proshan, 2001: 1,025 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2548: 329-330) เมื่อพิจารณาด้านลักษณะนี้จะพบว่ามิได้มีอยู่เฉพาะในกลุ่มชาวบ้านหรือชนเผ่าเท่านั้น แต่ยังปรากฏการเล่าขานและสืบทอดในหมู่ชนชั้นสูงอีกด้วย

พงศาวดารเขมรถือเป็นตัวอย่างหนึ่งในกลุ่มข้อมูลข้างต้นซึ่งถูกเล่าขานและสืบทอดในหมู่ชนชั้นสูงชาวเขมร ตัวบทนี้มีปรากฏแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง “นิพนาวังน่าน” ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตร พระธิดาในสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท (วังหน้าในรัชกาลที่ 1) กับนักองค้อ พระธิดาในกษัตริย์เขมรที่ทรงลี้ภัยการเมืองเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แม้พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรจะถูกมองว่าเป็นเพียงราชินิกุลที่ “อยู่ข้างจะเฟื่องฟู” และ “บอๆ” (กัมพูฉัตร, 2543: 4) แต่พงศาวดารเขมรที่แทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง “นิพนาวังน่าน” ก็มีส่วนสำคัญบางอย่างที่ไม่ควรถูกมองข้ามเพียงเพราะระดับคำวิจารณ์ข้างต้น

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าได้มีผู้ศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “นิพนาวังน่าน” แล้วหนึ่งท่านคือศานติ ภักดีคำ (2555) ซึ่งเสนอบทความเรื่อง “ตำนานกษัตริย์เขมรโบราณใน ‘นิพนาวังน่าน’ สู่ประวัติศาสตร์นิพนธ์กัมพูชา” บทความนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อศึกษาเปรียบเทียบตำนานเรื่องพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์และความทรงจำเกี่ยวกับกษัตริย์เขมรใน “นิพนาวังน่าน” กับเรื่องพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกัมพูชาสำนวนต่างๆ ผลการศึกษาที่สำคัญพบว่าตำนานกษัตริย์เขมรใน “นิพนาวังน่าน” มีลักษณะยังไม่เรียบร้อยลงตัวเหมือนตำนานอื่นๆ ที่เขียนขึ้นในยุคต่อมา ตำนานเรื่องนี้อาจเป็นเพียงเรื่องเล่ามุขปาฐะที่ยังมิได้มีการจัดเรียงลำดับเนื้อหาเหมือนตำนานภาคต้นของพระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา

บทความนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาพงศาวดารเขมรใน “นิพนธ์วังน้า” ในแง่มุมที่ต่างออกไป โดยอาศัยกรอบแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของตำนานตามที่ได้อ้างถึงแล้วในตอนต้นและเลือกใช้กรอบแนวคิดสำคัญอีกกรอบหนึ่งคือกรอบแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นเพื่อพิสูจน์สถานภาพของเจ้านายเขมรในสยามในฐานะคนพลัดถิ่นและแสดงให้เห็นความสำคัญของพงศาวดารเขมรใน “นิพนธ์วังน้า” ในฐานะตัวบทของคนพลัดถิ่น

สำหรับกรอบแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ตามโรบิน โคเฮน (1997 cited in Fiddian-Qasmiyeh, 2012) ซึ่งกล่าวว่าคนพลัดถิ่นมีคุณสมบัติสำคัญดังต่อไปนี้ประการแรก สมาชิกของกลุ่มคนพลัดถิ่นหรือบรรพบุรุษของกลุ่มคนพลัดถิ่นถูกบังคับให้ออกจากมาตุภูมิประการต่อมา สมาชิกของกลุ่มคนพลัดถิ่นยังคงรักษาความทรงจำทั่วไปและความทรงจำร่วมเกี่ยวกับมาตุภูมิเอาไว้ และที่สำคัญคือ คนกลุ่มนี้จะถ่ายทอดความทรงจำดังกล่าวไปยังคนรุ่นลูกหลานและสมาชิกพลัดถิ่นซึ่งอาศัยอยู่ตามที่ต่างๆ ประการที่สาม คนพลัดถิ่นมองว่าตนเองมีความแปลกแยกไปจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่แห่งใหม่ที่ตนเข้าไปอยู่อาศัย ด้วยมุมมองนี้จึงส่งผลให้คนพลัดถิ่นสร้างแผ่นดินเกิดของบรรพบุรุษให้กลายเป็นพื้นที่ในอุดมคติ ประการสุดท้ายคนพลัดถิ่นจะเชื่อมโยงตนเองกับแผ่นดินเกิดอย่างเหนียวแน่น หรือพยายามพัฒนาโครงการในทางการเมืองเพื่อกลับไปสู่มาตุภูมิ สำหรับคุณสมบัติของคนพลัดถิ่นตามที่โรบิน โคเฮนสังเคราะห์ขึ้นนี้ตั้งอยู่บนฐานความคิดของวิลเลียม ชาฟราน (1991 cited in Fiddian-Qasmiyeh, 2012) ซึ่งให้ความสำคัญกับหลักการสำคัญ 2 ข้อ ข้อแรกคือคนพลัดถิ่นให้ความสนใจกับการหล่อเลี้ยงและผลิตซ้ำความทรงจำร่วมหรือตำนานเรื่องแผ่นดินเกิด ข้อต่อมาคือคนพลัดถิ่นจะทำให้แผ่นดินเกิดกลายเป็นแผ่นดินอุดมคติ มีการเชื่อมโยงตนเองกับแผ่นดินเกิด หรือตั้งใจฟื้นฟูแผ่นดินเกิดขึ้นมา

กรอบแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นข้างต้นนี้มีความสำคัญต่อการพิจารณาสถานภาพของเจ้านายเขมรที่ทรงลี้ภัยการเมืองเข้ามาอยู่ในแผ่นดินสยาม ชีวิตของเจ้านายเขมรกลุ่มนี้อาจเข้าใจได้ดีเมื่อพิจารณาข้อมูลประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับข้อมูลวรรณกรรม

ประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายเขมรสมัย

ประวัติศาสตร์ส่วนนี้ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ปี พ.ศ. 2325 พระยายมราช (แบน) และพระยากลาโหม (ปก) พาเจ้านายเขมรและเขมรเข้ารับประมาณ 500 คนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ 1 เจ้านายเขมรคนสำคัญที่ทรงหนีภัยการเมืองมาในครั้งนี้ ได้แก่ นักงอคือ นักงอค์เภา และนักงอค์เองซึ่งเป็นพระราชธิดาและพระราชบุตรในสมเด็จพระนารายณ์ราชา (พระองค์ตน) นักงอคือและนักงอค์เภามีศักดิ์เป็นพระเชษฐภคินีของนักงอค์เอง ในครั้งนั้นรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระองค์เองเป็นพระราชบุตรบุญธรรม ส่วนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลราบริบฎฯ ขอนักงอคือและนักงอค์เภาไปเป็นพระสนมเอก (ทิพากรวงศ์, 2545: 12)

ปี พ.ศ. 2337 รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้นักงอค์เองทรงผนวช ต่อมาภายหลังจากลาสิกขาบทแล้ว รัชกาลที่ 1 มีพระราชดำริให้พระองค์เองไปครองกัมพูชา ทรงพระนามว่าสมเด็จพระนารายณ์รามาริธิ ปีถัดมาสมเด็จพระนารายณ์รามาริธิโปรดให้ขุนนางเข้ามากราบทูลรัชกาลที่ 1 เพื่อขอพระปิณฑณาและครอบครัวของพระองค์ที่ยังตกค้างอยู่ในกรุงเทพมหานครกลับคืนไปเมืองเขมร รัชกาลที่ 1 โปรดพระราชทานให้ตามคำทูลขอ ถัดจากนั้นมาอีก 2 ปีสมเด็จพระนารายณ์รามาริธิถึงแก่พิราลัย (เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-78)

ปี พ.ศ. 2346 เป็นปีที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต แต่ก่อนที่พระองค์จะสวรรคตได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ 2 เหตุการณ์ที่จำเป็นต้องกล่าวถึงในที่นี้ เหตุการณ์แรกเกิดขึ้นขณะที่รัชกาลที่ 1 เสด็จไปทรงพยาบาลพระอนุชาพร้อมด้วยข้าราชการของวังหลวงที่ขึ้นไปแวดล้อมพระองค์ตามธรรมเนียม ในกรณีครั้งนั้นข้าราชการวังหน้าแสดงอาการกระด้างกระเดื่องจนเกือบมีเหตุวิวาท² กับข้าราชการ

² เหตุที่เกิดความขัดแย้งระหว่างวังหน้าและวังหลวงอาจสืบเนื่องมาแต่การทำสงครามระหว่างสยามกับพม่าในสมัยรัชกาลที่ 1 ในการศึกครั้งนั้น พม่าได้ยกทัพ 7 ทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่ ทัพของวังหน้าซึ่งมีผู้นำทัพคือกรมขุนสุนทรภูเบศร์ พระองค์เจ้าลาตวน พระองค์เจ้าอินทปัต และพระยากลาโหม (อิน) สามารถทำศึกได้เข้มแข็ง ในขณะที่ทัพของวังหลวงทำการยื้อยอนจนรัชกาลที่ 1 ทรงพระพิโรธให้ลงอาญาแผ่นดิน ศักดิ์ครั้งนี้เป็นชนวนให้แม่ทัพนายกองของวังหน้าทรงดูหมิ่นเหยียดหยามทหารวังหลวง (จุลลดา ภักดีภูมิพร, 2536: 377-379)

ของวังหลวง แต่พระราชโอรสในรัชกาลที่ 1 พร้อมขุนนางได้เข้าไปจัดการ เหตุการณ์จึงสงบเรียบร้อย ส่วนอีกเหตุการณ์หนึ่งคือในขณะที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงพระประชวรหนัก พระองค์ได้มีพระราชบัญชาแก่พระราชโอรสผู้ใหญ่ 2 พระองค์คือ พระองค์เจ้าลำดวนและพระองค์เจ้าอินทปัตว่าให้เร่งคิดการแผ่นดิน เพราะไม่ต้องการให้ทรัพย์สินสมบัติที่พระองค์ทรงทำศึกสร้างมาต้องตกแก่ลูกหลานของวังหลวง นับแต่นั้นมาพระองค์เจ้าทั้ง 2 และพระยากลาโหม (ทองอิน) ก็คิดการใหญ่ ตั้งกองหาคนดีมีวิชา มาทดลองกันในวังของพระองค์เจ้าลำดวน เมื่อมีคนล้มตาย ก็ฝังศพเสียในกำแพงวัง ครั้นความนี้ทราบไปถึงรัชกาลที่ 1 พระองค์ได้ทรงแต่งข้าราชการไปสืบทราบความจริง หลังกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต รัชกาลที่ 1 มีรับสั่งให้จับพระองค์เจ้าทั้ง 2 พร้อมพรรคพวกมาชำระความ ครั้นสอบสวนได้ความสัตย์แล้ว มีรับสั่งให้ถอดยศพระองค์เจ้าทั้ง 2 ก่อนนำไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ และให้ประหารชีวิตพรรคพวกที่เหลืออยู่อีกด้วย ในครั้งนั้นพระองค์ยังทรงมีรับสั่งให้ประหารชีวิตพระยาเกษตราธิบดี (บุญรอด) ที่ยุยงกรมพระราชวังบวรสถานมงคลให้เอาปืนขึ้นป้อมเพื่อทำสงครามกับวังหลวง และให้ประหารชีวิตหม่อมวันทาพระสนมคนโปรดของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่เป็นชู้กับพระยากลาโหม (ทองอิน) เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนส่งผลให้รัชกาลที่ 1 ทรงกริ้วมากจนพระองค์มีพระราชดำริว่าจะไม่สร้างพระเมรุพระราชทานเพลิงศพพระอนุชา แต่เมื่อเสนาบดีหลายนายทัดทาน จึงทรงโอนอ่อนผ่อนตาม (เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-95)

ปี พ.ศ. 2349 รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาแต่งตั้งพระองค์จันทน์ พระราชบุตรในสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เป็นพระอู๋ท้ายราชาริธาธรรมาธิบดีครองกรุงกัมพูชา ปีถัดมาพระอู๋ท้ายราชาโปรดให้ขุนนางเข้ามากราบทูลขอนักกองค้อและนักกองค้อเกาซึ่งเป็นพระปิตุจฉาของพระองค์กลับไปยังกัมพูชา แต่รัชกาลที่ 1 ไม่โปรดพระราชทานให้ เพราะไม่ทรงปรารถนาให้พระองค์เจ้าที่ประสูติจากนักกองค้อทั้ง 2 ต้องพลัดพรากจากมารดา (เรื่องเดียวกัน, หน้า 100, 103)

นอกจากเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของเจ้านายเขมรลี้ภัยจะถูกบันทึกไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์ข้างต้นแล้ว เรื่องราวเหล่านี้ยังมีแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง “นิพนวังหว้า” อีกด้วย

เนื้อหาโดยสังเขปของวรรณกรรมเรื่อง “นิพานวังน่า”

“นิพานวังน่า” เป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์โดยใช้ฉันทลักษณ์หลายชนิด ได้แก่ โคลงสี่สุภาพ กลอนเพลงยาว กาพย์ยานี 11 และร่ายมาร้อยกรองเรื่องราวต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน วรรณกรรมเรื่องนี้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่ไม่ค่อยเป็นระเบียบนัก ดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวิจารณ์ไว้ว่า “... [กวี] หนังสือก็ไม่รู้ เรียงข้อความก็ไม่มี...” (กัมพูชนิตร์, 2543: (14)) สำหรับเนื้อหาโดยสังเขปของวรรณกรรมนี้มีดังต่อไปนี้

กวีเริ่มต้นงานพระนิพนธ์ด้วยการคร่ำครวญและพรรณนาความเศร้าโศกที่ต้องทรงสูญเสียพระบิดาไป ความสูญเสียนี้ทำให้พระองค์ต้องทรงประสบความทุกข์อย่างแสนสาหัส จากนั้นทรงออกตัวว่าพระองค์เพิ่งจะทรงหัดนิพนธ์ ขอให้ปราชญ์ทั้งหลายโปรดเมตตาช่วยแต่งเติม ต่อมากวีได้ทรงย้อนกลับไปเล่าถึงพระอาการประชวรของพระบิดาก่อนกาลทิวงคต โดยทรงเล่าเหตุการณ์ที่สำคัญคือหลังจากที่พระบิดาทรงทราบว่าพระองค์ไม่อาจหายจากพระอาการประชวร พระองค์จึงทรงเรียกพระโอรส พระธิดา และข้าราชการบริพารเข้ามาสั่งสอน ให้มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้พระบิดาก็ได้ทรงฝากวังและพระนัดดาไว้กับพระเชษฐาคือรัชกาลที่ 1 ให้ทรงช่วยปกครองและดูแลต่อไป พระเชษฐาทรงรับปากพระองค์อย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ หลังจากทรงเล่าเรื่องนี้จบ กวีได้ทรงแข่งผู้อ่านที่ไม่แสดงการเคารพต่อวรรณกรรมเรื่องนี้ จากนั้นก็ทรงคร่ำครวญถึงพระบิดาและสรรเสริญพระเกียรติของพระบิดา แล้วก็วกกลับไปกล่าวถึงเรื่องการบรรจุพระศพของพระบิดาในพระโกศการแห่พระโกศ จากนั้นก็ทรงย้อนกลับไปเล่าถึงความสุขในอดีตในช่วงที่พระบิดายังมีพระชนม์ชีพอยู่ว่าได้ทรงทำกิจการมไต่บ้างในฤดูดอกไม้และในเดือนติงมาส ลำดับต่อมาทรงกลับมาเล่าถึงเรื่องที่มีผู้ลอบมาทำร้ายพระบิดาและกล่าวยอพระเกียรติพระบิดาที่ทรงรบได้เมืองต่างๆ จากนั้นก็ทรงกล่าวถึงพงศาวดารเขมรซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงบุรพกษัตริย์เขมรได้ทรงกระทำความผิดจนต้องถูกสาปผลของคำสาปก็ตกมาถึงเชื้อพระวงศ์ของพระองค์ในปัจจุบันอีกด้วยครั้นทรงเล่าเสร็จแล้ว กวีก็ทรงย้อนกลับไปเล่าถึงความสุขในอดีตอีกครั้งในช่วงเดือนห้าเมื่อครั้งพระบิดายังมีพระชนม์ชีพว่าได้ทรงกระทำการกิจการมไต่บ้าง จากนั้นก็ทรงวกกลับมาเล่าถึงเรื่องของพระเชษฐา

2 พระองค์ที่ทรงต้องโทษกบฏจนเป็นเหตุให้ไม่สามารถมาเคารพพระศพของพระบิดาได้ ต่อมากวีทรงกล่าวยอพระเกียรติพระบิดาที่สามารถต่อหัตถ์ของพระพุทธรูปที่หักไปซึ่งไม่มีใครสามารถทำได้มาก่อน ลำดับต่อไปก็ทรงเล่าถึงเหตุการณ์เข้าใจผิดที่เกือบจะนำไปสู่สงครามกลางเมืองระหว่างวังหน้ากับวังหลวง ทรงเล่าเหตุการณ์เรื่องที่ขุนนางใส่ความคนในวังหน้าจนเป็นเหตุให้คนของวังหน้ารวมถึงพระมารดาของพระองค์ต้องพลอยรับโทษ ต่อเมื่อมีการสืบสวนหาความจริงจนทราบว่าทุกคนในวังหน้าไม่ผิด ทุกคนจึงได้รับการปล่อยตัวและได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด จากนั้นกวีก็ทรงกล่าวถึงความทุกข์ที่พระองค์ต้องทรงพรากจากน้องนางผู้เป็นที่รัก ครั้นครวญเสร็จก็ทรงวกกลับมาพูดถึงการอัญเชิญพระโกศพระบิดาไปประดิษฐานในพระเมรุ เหตุการณ์ต่างๆ ในวันถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบิดา การแจกจ่ายนางในของวังหน้า การสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระบิดาที่ทรงทำศึกจนสามารถกู้หัวเมืองทางใต้กลับคืนมาจากการยึดครองของพม่า การลาผนวชของพระบิดา การถวายพระพรพระปิตุลา การแจ้งเหตุผลที่ต้องทรงพระนิพนธ์วรรณกรรมเรื่องนี้ และปิดท้ายด้วยการถวายพระพรแด่องค์พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 1

เจ้านายเขมรลี้ภัย: คนเขมรพลัดถิ่นในสยาม

หากใช้เนื้อหาประวัติศาสตร์ประกอบกับตัวบทวรรณกรรมที่ได้นำเสนอไปข้างต้นมาศึกษาตามกรอบแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นของโรบิน โคเฮน จะพบว่าชีวิตของเจ้านายเขมรที่ลี้ภัยเข้ามาในแผ่นดินสยามมีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดดังกล่าวดังนี้

เนื้อหาในเอกสารประวัติศาสตร์ช่วยเน้นย้ำว่าเจ้านายเขมรลี้ภัยมีคุณสมบัติของคนพลัดถิ่นอยู่ 2 ข้อสำคัญคือข้อแรก เจ้านายเขมรที่ทรงหนีภัยการเมืองเข้ามาอยู่ในแผ่นดินสยามเป็นกลุ่มคนพลัดถิ่นที่ต้องอพยพไปอยู่ดินแดนอื่นด้วยความไม่สมัครใจ ข้อต่อมา เจ้านายเขมรกลุ่มนี้ทรงพยายามกลับคืนมาตุภูมิและมีโครงการกลับคืนสู่มาตุภูมิ ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระมหากษัตริย์เขมรพระองค์หนึ่งคือสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีซึ่งทรงพลัดถิ่นเข้ามาอยู่ในสยาม ได้โปรดให้ขุนนางของพระองค์เข้ามากราบทูลรัชกาลที่ 1 เพื่อขอพระราชทานพระญาติและครอบครัวของพระองค์ที่

ยังตกค้างอยู่ในกรุงเทพฯ ให้ได้กลับคืนไปยังเมืองเขมร หรืออีกกรณีหนึ่งคือพระอุทัยราชาธิราชรามธิบดีซึ่งเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระนารายณ์รามธิบดีได้โปรดให้ขุนนางเข้ามากราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเพื่อขอนักงองค์อีและนักงองค์เภาซึ่งเป็นพระปิตุจฉาของพระองค์ ให้ได้กลับคืนไปยังกัมพูชาคุณสมบัติของคนพลัดถิ่น 2 ข้อที่ได้วิเคราะห์ไปข้างต้นนี้มีความสอดคล้องกับคุณสมบัติของคนพลัดถิ่นข้อแรกและข้อสุดท้ายตามที่โรบิน โคเฮนได้เสนอไว้ ส่วนคุณสมบัติของคนพลัดถิ่นตามที่โรบิน โคเฮนเสนอไว้อีก 2 ข้อที่เหลืออาจวิเคราะห์ได้จากวรรณกรรมเรื่อง “นิพนวังน่า” ดังนี้

ข้อแรก เจ้านายเขมรพลัดถิ่นยังคงรักษาความทรงจำร่วมเกี่ยวกับมาตุภูมิและเลือกถ่ายทอดความทรงจำนี้ไปสู่บุตรหลานของตน คุณสมบัตินี้พิสูจน์ได้จากการที่พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรซึ่งเป็นราชินิกุลสยามเชื้อสายเขมรได้ทรงนำเนื้อหาในพงศาวดารเขมรมาในพิธีแห่ใน “นิพนวังน่า” หลักฐานนี้ช่วยเน้นย้ำว่าเชื้อสายของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นได้รับการถ่ายทอดเรื่องเล่าที่เป็นความทรงจำร่วมของบรรพบุรุษ ข้อต่อมา เจ้านายเขมรพลัดถิ่นน่าจะมีความรู้สึกว่าพระองค์ทรงเป็นคนที่แตกต่างกันไปจากเจ้านายและราชสุทธไทยในแผ่นดินสยาม เมื่อพิจารณาความแปลกแยกนี้จากหลักฐานในตัวบทอาจสังเกตได้จากเหตุการณ์ตอนที่วังหน้าและวังหลวงเกือบจะทำสงครามกลางเมืองกัน เพราะความเข้าใจผิดที่วังหน้าเห็นพลเขมรของวังหลวงลากปืนขึ้นป้อม ความเคลือบแคลงนี้กระตุ้นให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลต้องทรงส่ง “มาตุรงค์” คือมารดาของกวีออกไปสืบหาความจริง จนรู้แน่ชัดว่าเป็นเพียงการลากปืนขึ้นใช้ในพิธีตรุษเท่านั้น มิใช่เป็นความต้องการของวังหลวงที่จะทำสงครามกับวังหน้าแต่อย่างใด เมื่อพิจารณาเหตุการณ์นี้ให้ถืถ้วนจะทราบความโดยนัยว่าการที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงใช้นักงองค์อีไปปฏิบัติภารกิจลับนี้เท่ากับเป็นการเน้นย้ำสถานะของนักงองค์อีในฐานะคน “พวกเดียวกัน” กับพลเขมรที่พลเขมรเลือกไว้ใจและยอมบอกความจริง ความคิดนี้ช่วยเน้นย้ำความเป็นคนอื่นของนักงองค์อีในสายตาของเจ้านายสยาม และเมื่อพิจารณาเหตุการณ์เดียวกันนี้ในอีกมุมหนึ่งจะทราบว่า การออกไปปฏิบัติภารกิจดังกล่าวก็เท่ากับเป็นการกระตุ้นทางอ้อมให้นักงองค์อีได้ทรงตระหนักถึงสถานะของพระองค์ในฐานะ “พวกคนเขมร” ซึ่งก็คือคนอื่นเมื่อ

เปรียบเทียบกับคนสยาม และความเป็นคนอื่นนี้ก็มีส่วนสร้างความรู้สึกละแวกแยกขึ้นมาในสำนึกของเจ้านายเขมรเช่นนักองค้อ โดยความแปลกแยกนี้ได้ส่งผลต่อการเลือกผลิตซ้ำพงศาวดารเขมรใน “นิพนธ์วังน่าน” ซึ่งพงศาวดารเรื่องนี้ก็คือความทรงจำร่วมของเจ้านายเขมรที่ใช้แสดงตัวตนในภาวะวิกฤตและเป็นพื้นที่ในอุดมคติให้เจ้านายเขมรที่กำลังประสบทุกข์ได้โยยหาและมีความหวังในการจะมีชีวิตอยู่ต่อไป สำหรับประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นอย่างละเอียดในหัวข้อถัดไป

จากการนำข้อมูลประวัติศาสตร์และข้อมูลวรรณกรรมมาพิสูจน์ตามกรอบแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นของโรบิน โคเฮนดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นคงไม่เป็นการกล่าวเกินเลยนักหากจะสรุปว่าเจ้านายเขมรที่ทรงลี้ภัยเข้ามาอยู่ในแผ่นดินสยามมีสถานะเป็นกลุ่มคนพลัดถิ่นกลุ่มหนึ่ง การพิสูจน์ข้างต้นนี้มีความสำคัญเพราะจะทำให้ศึกษาพงศาวดารเขมรในฐานะตัวบทของคนพลัดถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของเจ้าของตัวบทเหล่านั้นน่าหนักและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ความสำคัญของพงศาวดารเขมรในวรรณกรรมเรื่อง “นิพนธ์วังน่าน”

ในหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอ อธิบาย และสรุปสาระสำคัญจากพงศาวดารเขมรที่ถูกกล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่อง “นิพนธ์วังน่าน” เพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยามในหัวข้อถัดไป

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในตอนต้นของพงศาวดารเขมรใน “นิพนธ์วังน่าน” จะพบว่า กวีได้ทรงอ้างถึงบุรพกษัตริย์เขมร 3 พระองค์ ได้แก่ พระปทุมสุริยวงศ์พระเกษมาลา และพระขันธกุมารเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระปทุมสุริยวงศ์ที่ถูกกล่าวถึงคือพระอินทร์เสด็จลงมาสร้างกรุงอินทปัตและมอบพระขรรค์ศักดิ์สิทธิ์ให้พระปทุมสุริยวงศ์ครอบครอง ส่วนเรื่องของพระเกษมาลา มีการกล่าวไว้ว่าพระเกษมาลาเป็นพระราชโอรสของพระอินทร์ พระเกษมาลาได้เสด็จลงมาจากสวรรค์เพื่อมาปกครองกัมพูชา สำหรับเรื่องของพระขันธกุมาร มีการกล่าวไว้ว่ากษัตริย์พระองค์นี้เป็นพระราชโอรสของพระเกษมาลา และเป็นพระนัดดาของพระอินทร์ หลังจากที่พระขันธกุมารเสด็จขึ้นครองพระราชบัลลังก์แล้ว พระปทุมสุริยวงศ์และพระเกษมาลา ก็ได้เสด็จกลับขึ้นสู่สรวงสวรรค์ตามเดิม

การเล่าเหตุการณ์ตอนต้นของพงศาวดารออกมามีลักษณะนี้เป็นความพยายามของกวีที่จะเน้นย้ำว่าบุรพกษัตริย์เขมรทั้ง 3 พระองค์เป็นผู้ที่มีสถานะสูงส่ง ศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจล้นเหลือ สถานะดังกล่าวถูกนำเสนอผ่านการอ้างความชอบธรรมว่าต้นวงศ์ของกษัตริย์เขมรทรงเป็นเชื้อสายโดยตรงของพระอินทร์ซึ่งเป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นเทพที่มีความสำคัญมากในคติทางพุทธศาสนา³ ส่วนอำนาจอันล้นพ้นของบุรพกษัตริย์เขมรถูกสื่อผ่านสัญลักษณ์สำคัญคือพระขรรค์ศักดิ์สิทธิ์ที่พระอินทร์ประทานมาให้ พระขรรค์นี้เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจมหาศาลที่อาจ “ปราบสามโลกย์” ได้ การครอบครองพระขรรค์จึงบันดาลให้บุรพกษัตริย์เขมรมีความยิ่งใหญ่เหนือผู้ใดในโลกและการมีอยู่หรือการหายไปของพระขรรค์จึงมีความหมายสำคัญต่อวงศ์กษัตริย์เขมร

ลำดับต่อมาวีรชนนำเข้าสู่เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของราชวงศ์เขมรเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสมัยของพระชันธกุมาร ตำนานเล่าว่าพระชันธกุมารทรงมีฤทธิ์มาก สามารถเหาะเหินเดินอากาศและเข้ารกบฏพีได้ มีอยู่วันหนึ่งพระองค์ได้ทรงเหาะขึ้นไปเฝ้าพระอัยกาและพระบิดาบนสวรรค์ ณ ที่แห่งนั้นพระชันธกุมารได้ทอดพระเนตรเห็นพญานาคบังคมคลานผ่านหน้าพระที่นั่งไป ก็ให้ทรงพิโรธ เพราะทรงดำริว่าพญานาคได้แสดงกิริยาดูหมิ่น กาลต่อมา พระองค์ได้ทรงแทรกแผ่นดินลงไปยังเมืองพญานาค ทรงใช้พระขรรค์ไชยพาดฟันและสังหารพญานาคการกระทำอันอุกอาจนี้บันดาลให้โลหิตของพญานาคกระเด็นมาต้องพระวรกายจนทำให้พระองค์ประชวรพระโรค “พยายดเพลิงเอ็กกิงแสง” และเป็นเหตุให้พระชันธกุมารไม่ได้เสด็จขึ้นไปเฝ้าพระอัยกาดังเดิมครั้นพระอินทร์ทรงทราบเรื่องจึงมีรับสั่งให้พระมุนีนารณนาโอสถทิพย์ไปรักษาพระนัดดา แต่พระชันธกุมารไม่ได้ทรงคิดถึงความปลอดภัยของพระอัยกาได้ แต่ทรง “หมิ่นความตามอำเภอ มิได้เอื้อเอ็นคิตให้อิดระอา” พระองค์ทรงปฏิเสธไม่เสวยพระโอสถเลยถึงเจ็ดครั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้พระมุนีนารณนาจึงเสนอทางออกว่าท่านจะ

³ เกื้อพันธุ์ นาคูปปภา (2520: 258-285) ซึ่งวิจัยเรื่องพระอินทร์ในวรรณคดีบาลีได้ค้นพบว่า พระอินทร์หรือท้าวสักกะมีความสำคัญหลายประการในวรรณคดีพุทธศาสนา พระองค์ทรงเป็นจอมเทพแห่งดาวดึงส์ เป็นผู้บำรุงพระพุทธเจ้าอยู่หลายโอกาส มียามออกมหาภิเนษกรมณ์และยามตรัสรู้ เป็นต้น เป็นผู้ช่วยเหลือพุทธสาวก เป็นผู้คุ้มครองและยกย่องผู้ประพฤติและรักษารัชมรม เป็นผู้ตักเตือนคนให้ทำบุญและเว้นบาป และเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำความผิด

ขอชุบโถมพระขันธกุมารให้ใหม่ เพื่อให้พระองค์หายประชวรและมีพระวรกายทั้งดงาม แต่ด้วย “เวรวิบัติ” และ “กองกรรมที่ได้ทำปามา” พระขันธกุมารจึงทรง “เคลิ้มเขลาเมาเมว” “เห็นดีไปนที่ชั่ว” และถูก “อวิชชาครอบงำ” ถึงขั้นทรงแต่งอุบายลมน ขึ้นมาโดยขอให้พระมุนีนารถลงชุบกายให้เห็นเป็นตัวอย่างก่อน พระองค์จึงจะทรงยินยอมให้พระมุนีชุบพระวรกายให้ภายหลังด้วยความที่พระมุนีเป็นผู้ทรง “ถือกัตเวทิน” และ “ตั้งสัตย์ไปนบรรทัด” จึงได้สั่งให้ศิษย์ทั้ง 3 คนของท่านสาธิตวิชาแด่พระขันธกุมาร พร้อมกับกำชับลูกศิษย์ว่าเมื่อสาธิตเสร็จแล้วให้กลับไปเรียนท่านที่กุฎิเพื่อว่าท่านจะได้กลับมาชุบโถมให้พระขันธกุมาร

ในขณะที่ลูกศิษย์ของพระมุนีกำลังประกอบพิธีชุบกาย ร่างกายของพวกเขาที่ละลายไปก็ยังไม่กลับคืนดุจดเดิม ด้วย “มารยา” ของพระขันธกุมาร พระองค์จึงมีรับสั่งให้คนนำซากศิษย์ของพระมุนีไปทิ้งทะเล แต่เดชะบุญที่ลูกศิษย์ทั้ง 3 คนได้บำเพ็ญตบะมา ซากทั้งหลายจึงลอยไปริมฝั่งแม่น้ำในเวลาเดียวกับเวลาที่พระมุนีออกหาผลไม้ ครั้นพระมุนีท่านได้เห็นท่านก็ช่วยชุบศิษย์ทั้ง 3 คนขึ้นมาพลันสาปพระขันธกุมารว่า

อันพระจอมโมฬีวงศ์ตรีเนตร	เคยเรื่องเดชแต่ตั้งสุธาปฐม
ให้เลื่อมลั่นคักดาวารามย์	จงระทมไปชั่วกาลบา
อย่าเหาะเหินเดินได้ดังใจหวัง	แต่นี้ตั้งไปจนสืบพระวงษา
นครวัดอันกระษัตริย์กัมพูชา	หญิงชายให้นิรากำจัดวัง
ไม่ควรเนาพระมณเฑียรอมเรศ	ด้วยผิดเพศเยี่ยงอย่างแต่ปางหลัง

เพราะไม่มีขันตีกระตัญญู	อันสัจจจลนหายละลายธรรม
ถ้าผู้ใดขึ้นสถิตยศงสถาน	จงบันดาลเกิดอันตรายร้าย
แต่พระขรรค์ตกไหนจงให้นำ	มาประจำคินมอบสำหรับเมือง ...
สาสมที่พระองค์ไม่ทรงสัตย์	จะวิบัติเร็วรุดเพราะมุสา
จงหย่อนตระบะเดชะที่ฤชา	ไปจนสิ้นศาสนาทั้งห้าพัน

(กัมพูชนิตร, 2543: 32)

จากคำกลอนข้างต้นเมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของการสาปจะพบว่าพระขันธกุมาร ถูกสาปเพราะพระองค์ทรง “ไม่มีขันตีกระตัญญูยัง อันสัจจังสิ้นหายละลายธรรม” “ไม่ทรงสัตย์” และ “มสา” เมื่อสรุปข้อกล่าวหาที่เด่นชัดที่สุดจะพบว่าเป็นเพราะพระขันธกุมาร ไม่ทรงตั้งมั่นอยู่ในความสัตย์ ส่วนข้อกล่าวหาอื่นๆ ที่สำคัญรองลงมา ได้แก่ การไม่มี ความมกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การไร้ความอดทน และการไร้คุณธรรม

และหากพิจารณาที่คำสาปของพระมุนีอาจสรุปได้ 2 ข้อดังนี้ข้อแรก พระมุนีสาป ให้พระขันธกุมารผู้เรืองฤทธิ์ต้อง “เสื่อมสิ้นศักดิ์วราภรณ์” ซึ่งส่งผลให้พระองค์ไม่อาจ “เหาะเหินเดินได้ดังใจหวัง” และต้อง “ระทมไปชั่วกัลป์” คือต้องเจ็บช้ำระทมกำใจไม่มี ที่สิ้นสุด ผลของคำสาปมิได้ตกแก่พระขันธกุมารเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น แต่ยังตกแก่ เชื้อพระวงศ์ของพระองค์อีกด้วย การเสื่อมสิ้นศักดิ์ของวงศ์กษัตริย์เขมรยังถูกเน้นใน เชิงสัญลักษณ์โดยการระบุว่าพระขรรค์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญแทนอำนาจและความ เป็นผู้ปกครองโลกได้ตกหายไปคำสาปข้อนี้อาจมีส่วนช่วยให้กวีทรงเข้าใจว่าเพราะเหตุ ไฉนวงศ์ของกษัตริย์เขมรจึงมีสถานภาพตกต่ำและประสบแต่ความทุกข์ระทมเรื่อยมา

ส่วนคำสาปข้อต่อมาพระมุนีสาปให้วงศ์กษัตริย์เขมรและราชภรรยาหญิงชายชาว เขมรไม่สามารถอาศัยอยู่ในพระราชมนเฑียรอันวิจิตรงดงามและต้องพลัดพรากจาก วังไป หากผู้ใดยังอยู่ในวังก็ต้องประสบอันตรายอยู่ร่ำไป การสาปเช่นนี้อาจมีส่วนช่วย ให้กวีทรงเข้าใจว่าเพราะเหตุใดเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์เขมรจึงต้องทรงพลัดพรากจาก วังและจากแผ่นดินเขมรไปอาศัยอยู่ในแผ่นดินคำสาปของพระมุนีกินเวลานาน “ไปจน ลิ่นศาสนาทั้งห้าพัน” นั้นหมายความว่าเชื้อพระวงศ์เขมรต้องทนทุกข์ต่อไปอีกนาน แสนนาน ด้วยความทุกข์ระทมเช่นนี้ พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรจึงทรงคร่ำครวญ ออกมาในตอนต่อท้ายของพงศาวดารเขมรว่า

ให้ได้ความเคืองแค้นแสนเทวศ
เกิดในสุริยวงศ์ดำรงธรรม
จะมีพระกฤษฎาอนุภาพ
อารยเจ้าจะตรัสกำจัดวาย

เมื่อไรองค์ประทุมเมศเจ้าของขรรค์
พระเกียรตินั้นจึงจะเรืองเดชชาย
ปัจจาราบคอยถือบังเหียนถวาย
จึงจะหายสิ้นสาปที่หยาบกัน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 32)

การคร่ำครวญเช่นนี้เน้นย้ำว่า ในขณะนั้นเจ้านายเขมรพลัดถิ่นและเจ้านายสยามเชื้อสายเขมรกำลังทรงระทมทุกข์อย่างแสนสาหัสและทรงอยู่ในสถานภาพอันตกต่ำเพราะวงศ์ของพระองค์ในปัจจุบันต้องอยู่อย่างปราศจาก “พระขรรค์” หรืออยู่อย่างปราศจากอำนาจความทุกข์ระทมนี้กระตุ้นให้เกิดการถวิลหาความรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ในอนาคตที่จะมีมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากพระปทุมสุริยวงศ์กลับมาประสูติอีกครั้งการกลับมาของกษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของพระขรรค์จะเป็นการกลับมาเพื่อกอบกู้สถานะของวงศ์กษัตริย์เขมรในปัจจุบันให้ฟื้นคืนมายิ่งใหญ่ดังเดิม ด้วยพระปทุมสุริยวงศ์นั้นทรง “ดำรงธรรม” และด้วยอำนาจแห่งธรรมนี้เองที่จะบันดาลให้พระองค์ทรง “เรื่องเดชา” และ “มีพระกฤษฎาอาณภาพ” จนศัตรูต้องมาคอยนอบน้อมและคอยรับใช้ใกล้ชิดนอกจากนี้ความทุกข์ระทมนดังกล่าวยังกระตุ้นให้กวีเฝ้ารอการมาถึงของพระศรีอาริย์ผู้เป็นสัญญาณสื่อถึงการสิ้นสุดของศาสนาของพระสมณโคตมและเป็นสัญญาณที่สื่อถึงการสิ้นสุดของคำสาปที่ส่งผลกระทบต่อวงศ์กษัตริย์เขมรนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน การคร่ำครวญเช่นนี้นับเป็นการวาดหวังในอนาคตมากกว่าการโหยหาอดีต เพราะอดีตเป็นเหตุของทุกข์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการคร่ำครวญเช่นนี้เป็นการโหยหาแผ่นดินเกิดในอนาคตซึ่งเป็นดินแดนอุดมคติที่มีแต่ความสุขมากกว่าจะเป็นการโหยหามาตุภูมิที่จากมาซึ่งมีแต่ทุกข์และเป็นมาตุภูมิที่ไม่อาจหวนกลับคืนไปได้อีกแล้วเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไม่ทรงอนุญาต

เมื่อสังเคราะห์ผลการศึกษาที่ผ่านมาข้างต้นย่อมชี้ให้เห็นถึงความเชื่อที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก เชื่อพระวงศ์เขมรเชื่อว่าการกระทำของบุรพกษัตริย์ทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำด้านลบล้วนส่งผลกระทบต่อชีวิตของบุตรหลานด้วยกันทั้งสิ้น ประการต่อมา คนกลุ่มนี้เป็นพุทธศาสนิกชนที่เชื่อเรื่องพุทธทำนายและเรื่องบุญกรรมความเชื่อสำคัญ 2 ประการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับกวีที่จะใช้ในการตีความเพื่อทำความเข้าใจชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยาม

ความสำคัญพงศาวดารเขมรใน “นิพานวังน่า” ต่อการตีความชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยาม

หากย้อนกลับไปพิจารณาพงศาวดารเขมรใน “นิพานวังน่า” และเชื่อมโยงกับเรื่องราวในชีวิตของนักงองค์ก็จะพบว่าเรื่องราวในชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นสอดคล้องกับคำทำนายในพงศาวดารเขมรอย่างเหมาะสม

การหายไปของ “พระขรรค์” ส่งผลให้เมืองเขมรไร้อำนาจและตกต่ำ กรุงกัมพูชาในสมัยนั้นจึงมีสถานะเป็นเพียงเมืองประเทศราชของสยามต้องคอยส่งบรรณาการและดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามเฉกเช่นกับเมืองประเทศราชอื่นๆดังความที่กวีทรงบรรยายไว้ว่า “บรรณาเมืองล้วนเครื่องสุวรรณมาศมิได้ขาดต่างประเทศทุกภาษา แยกลาวชาวปากันกัมพูชา ก็เข้ามาพึ่งพระโพธิสมภาร”

ความตกต่ำระส่ำระสายและปัญหาการเมืองภายในทำให้เจ้านายเขมรหลายพระองค์รวมถึงนักงองค์ก็ต้องทรงระเหินจากปราสาทราชวัง พลัดแผ่นดินแม่และเข้ามาอาศัยอยู่ในแผ่นดินอื่น การใช้ชีวิตอยู่ในแผ่นดินสยามก็ได้สร้างความสุขเกษมสำราญแก่เจ้านายเขมรอยู่ตลอดเวลาชีวิตของนักงองค์ก็ต้องทรงประสบกับความทุกข์ใจเป็นระยะๆดังเช่นในช่วงที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยังมีพระชนม์ชีพ วังหน้ากับวังหลวงเกือบจะก่อสงครามกลางเมืองขึ้นมา เพราะความเข้าใจผิดกันเรื่องที่พลเขมรของวังหลวงลากปืนขึ้นป้อม แม้เหตุการณ์นี้จะจบลงโดยไม่มีสงครามแต่หลังจากกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคตนักงองค์ก็กับว่าไพร่ก็ต้องประสบความทุกข์อันใหญ่หลวงพระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนั้ตรได้ทรงบันทึกถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่าด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงกริ้ววังหน้า จึงมีรับสั่งให้ชำระความ “คหบดีกรุงปิด” คือพระยาเขมรผู้หนึ่งซึ่งเคยเป็นขุนนางของพระอัยกาของพระองค์แต่ด้วยความที่พระยาเขมรผู้นี้ “แต่ขยาดเกรงพระราชทัณฑ์ทำ” จึงให้การ “ปดข้าเสียที่อ้างเป็นอิงความ” รัชกาลที่ 1 จึงมีรับสั่งให้จองจำนักงองค์และบ่าวไพร่ พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนั้ตรทรงพรรณนาความทุกข์ในช่วงเวลานี้ซึ่งกำลังตกอยู่ระหว่างความเป็นกับความตายว่า “พระคาคโทษแทบไม่หวั่นยังแต่นาม มงกุฎสามโลกย์ลงพระอาญา แต่คนใช้ให้พ้นธนาแน่น สุดแสนพระพิโรธที่ไรว่า” และ “แม่นล้าแม่แน่นลูกไม่ยอมเบน” แต่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้

ทรง “นึกแห่งระแวงผิด” จึงมีรับสั่งให้สืบความใหม่โดยโปรดให้ไตสวนหม่อมวันทา ซึ่งเป็นนางฉลองพระโอรสในกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ยังต้องโทษในขณะนั้น หลังจากไตสวนหม่อมวันทาแล้วรัชกาลที่ 1 จึงได้ทรงทราบความจริงต่อจากนั้นจึงมีรับสั่งให้พนักงานคือและบ่าวไพร่พันผิดและพระราชทานเบี้ยหวัดให้ การพ้นกองคือต้องทรงรับโทษต่างๆ ที่ไม่มีความผิด ถือเป็นเรื่องหนึ่งที่คอยย้ำเตือนครั้งแล้วครั้งเล่าว่าเจ้านายเขมรต้องทรงประสบกับความทุกข์ระทมอันแสนสาหัส หากตีความเหตุการณ์นี้ในมุมที่สัมพันธ์กับคำสาปของพระมุนีความทุกข์ดังกล่าวอาจถือเป็นหนึ่งในความ “ระทมไปชั่วกาลปา” ที่เชื้อสายของพระขันทกุมารต้องทรงประสบอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

อย่างไรก็ดี แม้ชีวิตของนักกองคือจะดำเนินไปในทิศทางเดียวกันกับบรรพบุรุษของพระองค์ แต่ถึงกระนั้นชีวิตของนักกองคือก็กับบรรพบุรุษก็มีปลายทางที่ต่างกันนั้นเป็นเพราะนักกองคือทรงมีแนวทางการประพฤติดนที่ต่างไปจากบรรพบุรุษของพระองค์พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรทรงกล่าวถึงสาเหตุที่พระมารดาและบ่าวไพร่รอดพ้นจากอันตรายว่าเป็นเพราะ “เดชะผลลัตย์สุจริต” และการ “ถือกัถเวทิน” ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวเป็นสิ่งไม่มีในตัวของพระขันทกุมารและพระเชษฐาทั้ง 2 พระองค์ที่ถูกลำเลียงโทษโทษฐานกบฏพระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตรทรงเน้นย้ำคุณสมบัติสำคัญดังกล่าวโดยเฉพาะคุณสมบัติเรื่องการถือความสัตย์ไว้ดังว่า

จึงสาбалแห่งลัตย์พระชนนารถ แม้นประมาทมุ่งร้ายหมายประสงค์
 ประทุษฐจิตต่อจอมจุฬางษ์ ขอให้ปลงชีพล้นชีวินวาย
 ดังเชษฐาทั้งสองทรงพิฆาฏ อาญาจกอย่าให้คลาดตัวขยาย
 ไม่ปกงานำถ้อยค่อยระคาย ขอให้หายเคืองข้อที่ราศี ...
 แม้นสุดซื่อต่อลอลองรุสีแล้ว ให้ซบเลี้ยงแก้วแม่กระหม่อมฉาน ...
 พอขาดคิที่อภิปรายถวายเป็นลัตย์ ถึงเบี้ยหวัดโปรดให้หายเคืองสิ้น
 จึงเห็นจริงไม่กริ่งเลี่ยนแผ่นดิน ถือกัถเวทินตั้งตั้งธรรกร
 แล้วพระบาทคินประสาทที่คนใช้ ประทานให้พ้นพันธนาถอน
 ไม่มีใครกรุณาช่วยว่าวอน ผลลัตย์เพ็ญอ่อนพระไทยเออ
 (กัมพูฉัตร, 2543: 38)

เนื้อความข้างต้นเน้นย้ำว่าเพราะเชื่อพระวงศ์เขมรทรงประพฤติตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและมีความกตัญญูต่อพระเจ้าแผ่นดินจึงเป็นเหตุให้ไม่ต้องมีชะตากรรมเดียวกับบรรพบุรุษของพระองค์นักรบจึงได้รับการปล่อยตัวและยังได้รับพระกรุณาพระราชทานเบี้ยหวัดอีกด้วย การเน้นย้ำเรื่องการถือความสัตย์และความกตัญญูที่นำไปสู่การพ้นภัยและการพบกับความสุขอีกครั้งอาจจัดได้ว่าเป็นผลลัพธ์แบบหนึ่งที่เกิดจากการ “ดำรงธรรม” แม้ผลลัพธ์ดังกล่าวจะไม่ประเสริฐสูงสุดเท่ากับผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำรงธรรมของพระปทุมสุริยวงศ์ แต่อย่างน้อยที่สุดก็แสดงให้เห็นว่าแม้ชีวิตของเจ้านายเขมรจะไม่อาจหลีกเลี่ยงจากวิบากกรรมที่บุรพกษัตริย์ได้ทรงก่อไว้แต่กรรมดีที่พระองค์ทรงปฏิบัติตลอดมาก็สามารถนำพาชีวิตของพระองค์ไปสู่ปลายทางที่ดีได้

บทสรุปและอภิปรายผล

วรรณกรรมเรื่อง “นิพานวังน่า” เป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนัทร พระธิดาในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้าในรัชกาลที่ 1) และนักรบคือพระธิดาในกษัตริย์เขมรซึ่งทรงหนีภัยการเมืองเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชกาลที่ 1 แม้วรรณกรรมเรื่องนี้จะเน้นพรรณนาความเศร้าโศกอันเนื่องจากการสวรรคตของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ก็ได้แทรกพงศาวดารเขมรที่ดูเหมือนจะไม่มี ความเกี่ยวข้องเอาไว้ด้วยพงศาวดารเรื่องนี้ซึ่งเป็นเรื่องที่รับรู้ในหมู่เชื้อพระวงศ์เขมรได้ถูกใช้เพื่อสื่อสารสำคัญคือบุรพกษัตริย์เขมรได้ทรงกระทำผิดมหันต์จนต้องทรงถูกพระมุนีนารธสาป คำสาปนี้ได้ส่งผลให้เชื้อพระวงศ์เขมรในสมัยต่อมาต้องทรงรับผลกระทบที่บรรพบุรุษได้ก่อไว้ เมื่อศึกษาพงศาวดารเรื่องนี้ในมิติที่สัมพันธ์กับชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นเช่นชีวิตของนักรบคือ พงศาวดารเรื่องนี้ได้ทำหน้าที่อธิบายว่าเพราะเหตุใดเจ้านายเขมรพลัดถิ่นจึงทรงมีชีวิตที่ระหกระเหิน พลัดแผ่นดิน ตกต่ำ และเป็นทุกข์ การที่เจ้านายเขมรพลัดถิ่นทรงเชื่อเรื่องราวในพงศาวดารและการที่ทรงเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมมีเพียงแต่จะทำให้เจ้านายเขมรกลุ่มนี้ทรงมีฐานสำหรับการมองและตีความชีวิตเพื่อทำความเข้าใจกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นกับพระองค์ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ระทม แต่ความเชื่อดังกล่าวยังอาจกระตุ้นให้เจ้านายเขมรพลัด

ถิ่นทรงพยายามประพาดิตนในแนวทางที่ตรงกันข้ามกับบรรพบุรุษจนในที่สุดก็ทำให้
เจ้านายเขมรพลัดถิ่นไม่ต้องทรงประสบกับชะตากรรมแบบเดียวกันกับบรรพบุรุษของ
พระองค์

จากผลของการศึกษาที่ได้นำเสนอไปข้างต้น พงศาวดารเขมรใน “นิพนวัง
นำ” นับเป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่เน้นย้ำว่าตำนานกำเนิดเผ่าพันธุ์ (Myth of origin)
ของชนกลุ่มหนึ่งที่ถูกสร้าง เผยแพร่ และสืบทอดในหมู่สมาชิกสามารถใช้อธิบายและ
ทำความเข้าใจกับสถานะในปัจจุบันของชนกลุ่มนั้นได้ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจ
เกี่ยวกับสถานภาพอันต้อยต่ำและชีวิตที่ต้องประสบกับความทุกข์ระทมมิเพียงเท่านั้น
ตำนานลักษณะนี้ยังอาจช่วยชี้แนะทางเดินชีวิตในอนาคต โดยกระตุ้นเตือนให้เจ้าของ
ตำนานทราบว่าตนเองต้องประพาดิตนเช่นไรจึงจะไม่ประสบกับชะตากรรมอันเลวร้าย
เช่นที่ผ่านมาหรือต้องประพาดิตนเช่นไรจึงจะสามารถผ่อนความทุกข์จากหนักให้เป็น
เบาได้นอกจากนี้เมื่อมองไปที่เนื้อหาบางส่วนของตำนาน เนื้อหาในตอนต้นก่อนการ
เล่าถึงสาเหตุของความตกต่ำในปัจจุบันอาจเป็นพื้นที่ให้เจ้าของตำนานได้ขุดเชยความ
น้อยเนื้อต่ำใจในชีวิตปัจจุบัน เพราะอย่างน้อยที่สุดพวกเขาก็ได้ทราบว่าบรรพบุรุษของ
ตนก็เคยอยู่ตรงจุดที่รุ่งเรืองสูงสุดมาแล้ว ส่วนการเล่าเรื่องในตอนท้ายของตำนานที่นำ
เสนอแนวทางไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ก็เป็นส่วนที่สร้างความหวังให้กับชีวิต
ของเจ้าของตำนานได้เพราะถึงแม้พวกเขาจะต้องประสบกับความทุกข์ระทมมานาน
แสนนาน แต่อย่างน้อยที่สุดพวกเขาก็ทราบว่าตนเองจะได้มีเวลาในอนาคตที่ความ
ทุกข์นี้จะสิ้นสุดลงถึงแม้ว่าเวลาดังกล่าวจะห่างไกลจากปัจจุบันมากเพียงใดก็ตาม

บรรณานุกรม

- กัมพูฉัตร, พระองค์เจ้าหญิง. (2543). **นิพนธ์วังหน้า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา. (2520). **พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต (แผนกวิชาภาษาตะวันออก). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ถ่ายเอกสาร.
- จุลลดา ภักดีภูมินทร์. (2536). **เลาะวัง**. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2545). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ศานติ ภักดีคำ. (2555). **ตำนานกษัตริย์เขมรใน “นิพนธ์วังหน้า” สู่ประวัติศาสตร์นิพนธ์กัมพูชา**. ใน ตรีศิลป์ บุญขจร (บรรณาธิการ), **วรรณสารอาเซียน: สายสัมพันธ์และสตรีวิถิ รวมบทศึกษาวรรณกรรมอาเซียน 10ชาติ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Proschan, F. (2001). People of the Gourd: Imagined Ethnicities in Highland Southeast Asia. *Journal of Asian Studies*, 60 (4): 999-1032. อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- Cohen, R. (1997). *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge. Cited in Fiddian-Qasmiyeh, E. *Diaspora. Encyclopedia of Globalization* 2 (2012): 430-433.
- Safran, W. (1991). *Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora* 1 (1): 83-99. Cited in Fiddian-Qasmiyeh, E. *Diaspora. Encyclopedia of Globalization* 2 (2012): 430-433.